

SOVYET DEVRİNDEKİ KAZAKİSTAN'DA TARİH YAZICILIĞI: MİTLER VE GERÇEKLER

YAYIN TANITIMI

Uzm. Elif Başkurt

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Genel Türk Tarihi Bilim Dalı
elifbaskurt0661@gmail.com
ORCID: 0000-0003-0310-2873

Kurmangaliyeva Ercilasun, Güljanat, Sovyet Devrindeki Kazakistan'da Tarih Yazıcılığı: Mitler ve Gerçekler, Gazi Kitabevi Yayınları, Ankara, Eylül 2019, 161 sayfa, ISBN: 978-605-7805-60-7

Güljanat Kurmangaliyeva Ercilasun, ODTÜ Tarih Bölümünden mezun olduktan sonra Yüksek Lisans eğitimini aynı üniversitede Siyaset Bilimi alanında yaptı. 2003'te *Stalin's Great Purges and the Penal System: The Case of the Kazak Intelligentsia (Stalin'in Büyük Tasfiyesi ve Ceza Sistemi: Kazak Entelektüelleri Örneği)* adlı teziyle yüksek lisans derecesini aldı. 2008'de *Seyahatnamelere Göre Yedisu Bölgesindeki Kazak ve Kırgızların Sosyal Yapısı (1854-1917)* teziyle doktor oldu. Bugüne kadar ODTÜ, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Maltepe ve Gazi Üniversitesi'nde çalıştı. Güney Kore'deki Kwangwoon Üniversitesi'nde misafir öğretim üyesi olarak bulundu. Halen Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü'nde çalışmaktadır.

Prof. Dr. Güljanat Kurmangaliyeva Ercilasun'un Türkiye dışında İngiltere, Japonya, Güney Kore, Kazakistan, Kırgızistan, İspanya ve Hindistan'daki çeşitli bilimsel dergilerde makaleleri ve kitaplarda kitap bölümleri yayımlanmıştır. Başta sözlü tarih olmak üzere 19-20. yüzyıl Kazak ve Kırgız tarihi ile ilgili çalışmalara imza atmıştır.

Tarih yazıcılığı, bugünü iyi değerlendirip geleceği inşa edebilmek için geçmişi doğru anlamak gerektiğinde önem kazanır. Yazar, kitabının Giriş Bölümüne, Mustafa Kemal Atatürk'ün, tarih yazıcılığının önemini belirttiği "Tarih yazmak, tarih yapmak kadar mühimdir. Yazan yapana sadık kalmazsa değişmeyen hakikat, insanlığı şaşkırtacak bir hal alır" deyişini naklederek başlamıştır. Sovyet dönemi tarih yazıcılığına bakıldığında sosyalist ideolojinin hâkim olduğu ve planlı olarak tarih yazımına önem verilerek gerçeklerin çarpıtıldığı görülmektedir. Sovyet Rusya, tarihî olayları ve gerçeklikleri kendi ideolojik yaklaşımıyla sosyalist doktrine uygun bir şekilde değerlendirerek objektif olmayan bir tarih yazıcılığını benimsemiştir. Dolayısıyla bu dönem kaynaklarını dogmatik bir yaklaşımla değerlendirmek yanlış olacaktır. Sovyet dönemi, günümüz Türk Cumhuriyetleri ve topluluklarının tarihini doğrudan etkilemiş ve bu Türk coğrafyasında derin izler bırakmıştır. Sovyet dönemi etkisinin hala devam ettiği Türkistan'daki Türk topluluklarının tarih yazıcılığının araştırılması, ülkemizde eksik kalmış bir alandır. Kendisi Sovyet dönemini az da olsa yaşamış olan Kurmangaliyeva Ercilasun, bu kitapta Sovyet dönemi tarih yazıcılığını Kazakistan özelinde değerlendirerek 20. yüzyıl Kazak tarihine dair yanlış bilinen gerçekleri kronolojik olaylar ve tematik başlıklar halinde açıklamaktadır. Sovyet tarih yazıcılığının karakterini gösteren bazı konulara yazar şu şekilde değinmiştir:

Sovyetler Birliği'nde tarih yazıcılığında üretilmiş veya türetilmiş tarih olgusuna sıkça rastlanır. Sovyet tarih yazıcılığında bilhassa Türk Cumhuriyetleri tarihine dair, bunların arasında Kazak tarihine dair üretilmiş ve hatta toplum hafızasına yerleştirilmiş mitler oldukça çoktur. Sosyalizmden önce Kazak toplumunda eğitim ve aydınların olmadığına, neşriyatın olmadığına, cahil Kazak kitlelerin bütün olumlu gelişmeleri Sovyetler sayesinde sağladığına dair söylemler geliştirilmiş ve yaygınlaştırılmıştır (s. 2-3).

Kitapta bu tezler üzerinden tarihî olaylar, bilimsel gerçeklikler ışığında açığa kavuşturulmuş yanı sıra sözlü tarih çalışmaları ile de bilgiler desteklenmiştir. Bu anlamda kitap kendi alanında özgün bir çalışma özelliği taşıyarak objektif bir bakış açısı sergilemektedir.

Kitap, Giriş Bölümünün ardından on ana başlık halinde konulara ayrılmış, detaylı bir Sonuç kısmından sonra Kaynakça ve Ekler kısmı ile bitirilmiştir.

Yazar, kitabın Giriş Bölümünde Sovyet döneminin genel çerçevesini açıklayarak tarih yazıcılığı üzerinden kitapta geçen bölümleri kısa paragraflar halinde tanıtmıştır.

Kitabın ilk bölümünde başlıkta da belirtildiği gibi tarih yazıcılığı esas alındığı için Sovyet ideolojisi yerleşmeden önceki Kazak tarih yazıcılığına değinilmiştir. Sovyet tarih yazıcılığında, Kazak bozkırlarında kendilerinden önce eğitim, kültür ve medeniyetin var olmadığı iddialarına karşılık yazar, 19. yüzyılda Cedit hareketi ile başlayan dönemde Kazak gençlerinin iyi eğitim alarak bir Kazak aydın sınıfını oluşturduklarını ve Kazak tarihine yön verdiklerini açıklamıştır. Çarlık devrinde şarki-yatçı ilim adamı Çokan Velihanov, Kazak aydını ve Alaş lideri¹ olan Alihan Bökeyhan Kazak tarihi ve folkloruna dair eserler vermiştir. Hukukçu Barlıbek Sırttanov ise Çarlık devrinde Kazak toplumdaki geleneksel hukuk işleyişinin değiştirilmeye çalışılmasına rağmen Kazak Devletinin Tüzüğü'nü meydana getirmiştir. Bu belge Alaş devletinin modern anlamdaki ilk anayasasıdır. 1911 yılında hazırlanan Kazak Devletinin Tüzüğü, aynı zamanda 1917'de kurulacak olan Kazak devletinin hukuk devleti olarak inşa edileceğinin de göstergesidir. Kitabın Ekler kısmında Kazak Devletinin Tüzüğü'nün orijinal hali ve Türkçesi verilmiştir. Kazak tarih yazıcılığına yön verenlerden birisi de Koşke (Koşmuhamed) Kemengeruli'dir. "Kazak Tarihinden" kitabını 1924 yılında yayınlamış ve Kazak halkının sosyo-ekonomik ve kültürel problemlerine değinmiştir. Kazak tarih yazıcılığında Sovyet organlarını rahatsız eden önemli bir konuyu Kurmangaliyeva Ercilasun şu şekilde açıklamıştır:

"Rus Çarlığının Türkistan coğrafyasına yayılmasına ve işgaline karşı 1837-47 yılları arasında aktif olarak savaşan ve Kazak Hanlığının istikbali için mücadele eden Kenesarı Kasımulı, Kazak tarihinde önemli bir dönüm noktasını teşkil eder. Bu tarihî olay 20. yüzyıl Kazak tarih yazıcılığında adeta belirleyici unsur olmuştur" (s. 16). Bu konu ile ilgili çalışmalar yapan ilk Kazak tarihçileri Sancar Aspendiyarov ve Ermuhan Bekmahanov'un yaklaşımları ve ödedikleri bedeller anlatılarak ilk bölüm sonlandırılmıştır.

Kazak topraklarının Çarlık Rusyasına dâhil olma sürecinin ele alındığı İkinci Bölümde, Sovyetler Birliği zamanında 1982'de yayımlanan Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Tarihi (Kazak SSR Tarihi) kitabında Kazakların kendi istek ve rızaları ile elçi gönderip Rusya hâkimiyetine girmek istedikleri bilgisi yer almış ve okullarda okutulmuştur. Bu bölümde yazar, bu alanda uzmanlaşmış Kazak tarihçilerinin çalışmalarından örnekler vererek karşı tezi açıklamıştır. Devamında ise Sovyet tarih yazıcılığında sınıf çatışması olarak görülen 1916 ayaklanmalarının iç yüzü bölüm sonuna eklenmiştir.

Üçüncü Bölümde 1917 yılı ile birlikte Çarlığın yıkılışı ve Sovyet iktidarının kurulması konu edilerek sosyalist rejim milli bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Dördüncü Bölümde "Stalin dönemi" başlığı altında tek adam rejimi ile korku imparatorluğu kuran Stalin'in bazı politikaları üzerinde durulmuştur. 1924-25 milli sınırların çizilmesi meselesini milletlere ayırıştırma siyaseti olarak değerlendiren yazar şu tanımları yapmıştır:

"Sovyet İmparatorluğunun Türkistan coğrafyasının sınırlarını belirlemesi, doğal, coğrafi veya jeometrik sınırlardan ziyade antropocoğrafik nitelikleri, özellikle etnik ve dilsel özellikleri temel olarak gerçekleştirilmiştir. Türkistan'ın bölgesel yapısı ve bütünlüğü ortadan kaldırılarak karmaşık bilmece şeklinde yeni bir idari düzenleme empoze edilmiş, buna da resmi olarak milli sınırların belirlenmesi denmiştir" (s. 44).

Devamında kronolojik sırayla Sovyet dönemi kaynaklarında Kazak-Kırgız isim karmaşasının 1925 yılında düzeltilmesi, 1928-33 yılları arasında kolektifleştirme ile gerçekleştirilen suni açlık ve yaşanan katliam, sözlü tarih çalışmaları ile desteklenerek okuyucuya aktarılmıştır. Kazak tarihinin seyrini etkileyen Stalin döneminin bir diğer felaketi de 1937-39 baskı, şiddet ve aydınların tasfiyesinin yaşandığı "repressiya" dönemi olmuştur. "Eserlerinde veya geçmişinde

¹ Alaş Hareketi, Kazakların ulusal kurtuluş mücadelesinin adıdır. Alihan Bökeyhan ise Alaş hareketinin lideri ve 1917 yılında kurulan Alaş Özerk Cumhuriyeti'nin başkanıdır.

en ufak bir 'milliyetçilik' izine rastlanması bile aydınların cezalandırılmasıyla sonuçlanırdı" (s.61). Alaş aydınları da böyle milliyetçilik yaftasıyla kurşuna dizilmiş veya toplama kamplarına gönderilmişti. Sadece onlar değil tutuklananların eşleri ve çocukları için de ayrı toplama kampları vardı. "Bunlardan biri ALJİR idi. ALJİR, 'Akmola Vatan Hainleri Eşlerinin Toplama Kampı', Kazakistan'ın bugünkü başkenti Nur-Sultan'a yarım saatlik mesafede bulunmaktaydı" (s.63). Öyle ki, bu dönem Sovyet dönemi tarihçiliğinde kesinlikle yer almamıştı. 1953 yılında Stalin'in ölümü ile bitirilen bölüm, sözlü tarih çalışmalarından derlenen Stalin'in halkın üzerindeki etkisinin açıklanmasıyla sona ermektedir.

Beşinci Bölüm, Stalin'den sonra başa geçen Kruşçev dönemine ayrılmıştır. Dönemin önemli bir politikası olan "Tın Siyaseti", yani bakir toprakların işlenmesi siyasetinin getirdiği ekolojik ve demografik sonuçlar anlatılmıştır. 1956'da Stalin'in yanlış politikalarını dile getiren Kruşçev'in De-Stalinizasyon siyasetinin yanı sıra 1961'de Kazakistan toprakları içerisindeki Baykonur üssünden uzaya ilk kozmonotun gönderilmesiyle havaya salınan radyasyon ve zararlı gazlarla halkın sağlığının riske atılması da Sovyet tarih yazıcılığında yer almayan olaylardan biri olarak aktarılmıştır.

Altıncı Bölüm, Brejnev dönemi ve kültürel kalkınma politikalarına ayrılmıştır. 1979 yılı SSCB'nin Afganistan'a savaş açması farklı bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Brejnev'in son yıllarına dair ekonomik tartışmalar üzerinden sözlü tarih çalışmalarından örnekler verilmiştir.

Gorbaçov döneminin köklü değişimlerinin anlatıldığı Yedinci Bölümde, Gorbaçov'un açıklık, şeffaflık ve yeniden yapılanma politikaları ile birlikte SSCB'de demokratikleşme süreçleri ve getirilen serbestliklerden bahsedilmiştir. 1986 yılı Almatı'da yaşanan Jeltoksan (Aralık) olaylarının sert bir şekilde bastırılması da yine Gorbaçov dönemine denk gelmiş fakat bu olaylar Sovyet tarih yazımında Sovyet ideolojisi çerçevesinde değerlendirilmiştir. Kazak gençleri haksız yere hapse atılarak cezalandırılmıştır. Yazar bu olaylarda akıbeti belli olmayanlar hakkında yapılan araştırmalara yer vermiş, sözlü tarih çalışmaları ile konu tartışılmıştır. Jeltoksan olaylarını yazar, "SSCB'nin dağılma sürecinde kopmaya başlayan zincirin ilk halkası" olarak değerlendirmiştir.

Sekizinci Bölümde Sovyetler Birliği'nin Kazakistan'ın Semey bölgesini nükleer deneme alanı olarak kullanması sonucu salınan radyasyonun doğaya ve halka verdiği zarar yine sözlü tarih çalışmaları ile desteklenerek aktarılmıştır. Dokuzuncu Bölümde de yine Sovyetlerin yanlış planlamalar neticesinde Aral gölünün kurutulması ve ekosistemin zarar görmesi konu edilmiştir.

Onuncu Bölümde yazarın Sovyet politikalarının Kazakistan'daki en önemli sonuçlarından biri olarak gördüğü "demografik durum" ele alınmıştır. 19. yüzyılın sonlarından başlayarak 20. yüzyılın sonuna kadar Kazakistan'daki Kazak ve Rus nüfus tablo halinde sunulmuştur. Sovyet Rusya'nın iskân politikalarıyla önemli bir Rus nüfusunu Kazak topraklarına yerleştirmesi ciddi demografik sorunlara yol açmıştır. Öyle ki, Kazakistan, bağımsızlığını kazandığı esnada kendi topraklarında nüfus olarak %40'ın altına düşmüştür. Yıllar içindeki değişim bu bölümde açıklayıcı bir şekilde tartışılmıştır.

Sonuç Bölümünde ise yazar, Sovyet tarih yazıcılığını mitler ve gerçekler bağlamında değerlendirerek 20. yüzyılın ana olaylarının bir özetini sunmuştur. Ayrıca Kazakistan'ın bağımsızlık evresindeki dönüşümünü de kısaca açıklayarak bu dönem ile ilgili öznel fikirlerini okuyucuya paylaşmıştır.

Güljanat Kurmangaliyeva Ercilasun'un bu eseri, Sovyet dönemi tarih yazıcılığını Kazakistan tarihî olayları üzerinden değerlendiren özgün bir çalışmadır. Dil özellikleri bakımından oldukça sade ve akıcı bir üslubu vardır. Eserin kendi alanında konu olarak özgün bir yapıya sahip olmasının yanı sıra tarihî gerçekliklerin sözlü tarih çalışmaları ile desteklenmesi de çalışmaya ayrıcalık katmaktadır. Bu anlamda kitap, tarih disiplini içerisinde önemli bir yere sahip olup okunmaya değer bir çalışmadır.